

Doktor Cemal Zeki'nin 1925-1927 Yılları Arasında Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Dergisindeki Makalelerinin İncelenmesi*

An Analysis of Doctor Cemal Zeki's Articles in Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Magazine Between 1925-1927

Meryem Öztürk Önalⁱ, Nurdan Kırımlıoğluⁱⁱ

ⁱDoktora Öğr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD. <https://orcid.org/0000-0001-6982-4014>

ⁱⁱDoç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0003-3156-6616>

ÖZ

Amaç: Bu çalışma, Doktor Cemal Zeki'nin 1925-1927 yılları arasında Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu dergisinde kaleme aldığı yazılarının ana temalarını ve konularını analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Çalışma, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından Latin alfabesiyle transkribe edilerek yeniden yayımlanan, eski harfli Türkçe kadın dergilerinden biri olan Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu dergisindeki makalelerin incelenmesi sonucunda Ocak-Nisan 2022 tarihleri arasında hazırlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle, Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Dergisi'nde yer alan Doktor Cemal Zeki'nin makalelerinin ana temaları sistematik bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Bulgular: Makalelerin incelenmesi sonucunda; "Kadın Sağlığı ve Üreme", "Anne-Çocuk Sağlığı", "Hastalıklar ve Toplum Sağlığı" şeklinde üç ana tema tespit edilmiştir. Bu üç ana tema: "İntihar, Kadınların Evlenme Yaşı, Verem, Charleston Dansı, Dergide Adı Geçen Hastalıklar (Kanser, Kısırlık, Bel Soğukluğu, Zührevi Hastalıklar), Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma Yolları, Çocuk Düşürmek, Bulaşıcı Hastalıklar ve Grip" şeklinde alt temalardan oluşmaktadır.

Sonuç: Dr. Cemal Zeki'nin makalelerinde, özellikle gebelik sonlandırma uygulamaları, anne-çocuk sağlığı, genç yaşta evliliğin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ve kadın sağlığına zararlı aktiviteler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu makaleler, kadınların sağlık bilincini artırmayı ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarını teşvik etmeyi hedeflemiş, aynı zamanda da Cumhuriyet'in modernleşme ve halk sağlığı reformlarına da hizmet etmiştir. Dr. Cemal Zeki'nin katkıları, dönemin sağlık bilincinin geliştirilmesi ve toplumu bilgilendirme çabaları açısından değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Cemal Zeki, Türk Kadın Yolu, Kadın Dergileri, Sağlık

ABSTRACT

Objective: This study aims to analyze the main themes and topics of the articles written by Dr. Cemal Zeki in the Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu magazine between 1925-1927.

Method: This study was prepared between January and April 2022 as a result of the analysis of the articles in the Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu magazine, one of the old-script Turkish women's magazines, which was transcribed into the Latin alphabet and republished by the Women's Library and Information Center Foundation. The study employed the content analysis method, one of the analytical techniques used in qualitative research. Through this method, the main themes of Dr. Cemal Zeki's articles in the Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu magazine were systematically examined and evaluated.

Results: As a result of the analysis, three main themes were identified: "Women's Health and Reproduction," "Maternal-Child Health," and "Diseases and Public Health." These three main themes were composed of sub-themes such as "Suicide, Marriage Age of Women, Tuberculosis, Charleston Dance, Diseases Mentioned in the Magazine (Cancer, Infertility, Gonorrhea, Venereal Diseases), Ways to Prevent Infectious Diseases, Abortion, Infectious Diseases, and Influenza."

Conclusion: In Dr. Cemal Zeki's articles, practices related to pregnancy termination, maternal-child health, the negative impacts of early marriage on health, and harmful activities for women's health were discussed in detail. These articles aimed to raise women's health awareness, promote healthy lifestyle habits, and also contributed to the Republic's modernization and public health reforms. Dr. Cemal Zeki's contributions are valuable in terms of developing health awareness and informing the public during that period.

Keywords: Cemal Zeki, Türk Kadın Yolu, Women's Magazines, Health

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(1):96-109

DOI: 10.31020/mutfd.1550970

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 16 Eylül 2024; Kabul Tarihi- Accepted: 01 Ekim 2024

İletişim- Correspondence Author: Meryem Öztürk Önal <meryemozturkonal@gmail.com>

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda, sosyal, siyasal, hukuki ve eğitim alanlarında kapsamlı reformlar hayata geçirilmiştir. Bu köklü dönüşümler, basın aracılığıyla topluma duyurulmuş; aynı zamanda halk, taleplerini basın yoluyla devlet otoritelerine iletmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren kadınlar da gazete ve dergi yayımlamaya başlamışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu yayınları, kadınların sosyal ve siyasi haklarını savunmak ve bazı hakları talep etmek amacıyla bir araç olarak kullanmışlardır. Kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesi, sosyal ve siyasal hakların kazanılması ve çok yönlü bir gelişim göstermeleri için verdikleri mücadele, bu yayınlar aracılığıyla geniş kitlelere duyurulmuştur.

Çalışmada, Doktor Cemal Zeki'nin 1925-1927 yılları arasında yayımlanan Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu dergisinde yer alan makalelerinin ana temalarının ve konularının analizi amaçlanmıştır. Bu araştırma ile kadınların yayımladıkları dergilerin tarihsel süreç içerisindeki önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, kadın dergilerinde hekimler tarafından kaleme alınan yazıların toplum ve kadın sağlığı açısından taşıdığı önemi vurgulamakla birlikte, dönemin sağlık bilgisinin açığa çıkarılması bakımından da önemlidir.

Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri

Cumhuriyet dönemiyle birlikte elde edilen siyasi haklar, eğitim olanaklarının genişlemesi ve kadınların iş gücüne katılma imkanlarının artması gibi bir dizi hak, kadınların toplum içinde daha belirgin bir konuma gelmesine katkı sağlamıştır. Bu süreçte, kadınlar yalnızca toplumsal hayatta değil, düşüncelerini daha özgürce ifade edebildikleri yayıncılık alanında da aktif rol almaya başlamışlardır.¹ Cumhuriyet sonrası dönemde: "Süs (1923)", "Firuze (1924)", "Kadın Yolu /Türk Kadın Yolu (1925)", "Cumhuriyet Kadını (1934)", "Elle Dergisi (1945)", "Hanımeli (1947)",¹ "Hemşireler Dergisi (1950)", "Resimli Hayat (1952)", "Kadınca (1978)", "Rapsodi (1988)", "Kaktüs (1998)", "Marie Claire(1988)", "Kim (1992)", "Cosmopolitan (1992)" adlı dergiler kadınlar tarafından yayına kazandırılan dergilerden bazılarıdır.² Cumhuriyet Dönemi kadın dergileri, ele aldıkları konular, yayın süreleri ve yazar kadrosunun cinsiyeti açısından belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu farklılaşmanın sebepleri arasında, toplumun geçirdiği dönüşüm ve modernleşme süreci, mevcut ideolojik ve siyasi yaklaşımlar, kadının toplumsal rolüne dair algılardaki değişimler, eğitim seviyesinin ve hedef okur kitlesinin çeşitliliği, dergilerin yayın sürekliliği ile yazar kadrosundaki bireylerin farklılıkları gibi etkenler yer almaktadır.¹

Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927) Dergisi'nin Tanıtımı

Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu Dergisi, Türk Kadın Birliği'nin 1925-1927 yılları arasında yayın organı işlevi görmüştür. Dergi, Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınların bazı hakları elde etmesinde etkili olmuştur.¹ 16 Temmuz 1925 tarihinde yayına başlayan Kadın Yolu Dergisi 3. sayıdan itibaren "Türk Kadın Yolu" olarak yayın hayatına devam etmiştir.³

Türk Kadın Yolu Dergisi'ndeki yazılardan elde edilen bilgiler ışığında dergiyi kısaca şu şekilde tanıtabiliriz:

- Derginin sahibi olan Nezihe Muhiddin, aynı zamanda derginin başyazarıdır. Pakize Ahmed, Doktor Rifat, Enver Behnan, Doktor Cemal Zeki, Efzayiş Yusuf, Mehmed Said, Hatice Refik, diğer yazarlardan bazılarıdır.
- Abonelik işlemleri Kadın Birliği'nin Şehzadebaşı adresinde yapılmaktadır.
- Dergi toplamda 30 sayı olarak yayın hayatını tamamlanmıştır.
- Derginin fiyatı sürekli değişmektedir. 4. sayıdan itibaren "memalik-i ecnebiye" şeklinde yurt dışı fiyatlarının belirlenmesi derginin yurt dışında da faaliyet gösterdiğine işaret etmektedir.

- Genelde önemli kişilerin fotoğrafları derginin kapağına basılmıştır.

Nezihe Muhiddin, kadınların siyasi haklarını elde edebilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kadınlar Halk Fırkası'nın başkanlığını bu amaçla yerine getirmiştir. Parti yerine cemiyet kurmaları önerilen kadınlar, Nezihe Muhiddin öncülüğünde 1924' de Türk Kadın Birliği'ni kurmuşlardır.⁴ Nezihe Muhiddin, Türk Kadın Yolu dergisini kadınların siyasi hakları için mücadele eden Kadınlar Birliği'nin resmi yayın organı haline getirmiştir.⁵ Kadın Yolu Dergisi Nezihe Muhiddin'in Kadınlar Birliği başkanlığından istifaya zorlanmasının ardından 1927 yılında yayımına son vermiştir.⁶

Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu dergisi, kadınların siyasal ve sosyal haklarının kazanılmasının önemini vurgularken, aynı zamanda kadınları tıbbi konularda bilgilendirmektedir. Bu çerçevede, hekimler tarafından kaleme alınan makalelerin varlığı, kadınların sağlık alanındaki bilgi eksikliğinin giderilmesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca dergide, dönemin hekimlerinin toplum ve kadın sağlığına ilişkin bakış açısını Doktor Cemal Zeki ve Doktor Rifat'ın yazıları bağlamında görmekteyiz. Çalışma kapsamında, bu iki hekimden biri olan Doktor Cemal Zeki'nin yazıları, kadın, çocuk ve toplum sağlığı alanlarında, Doktor Rifat'ın yazılarına kıyasla daha geniş konu kapsamına sahip olduğu için tercih edilmiştir. Ayrıca Dr. Zeki'nin bu konular çerçevesinde yazdığı kitapların bu dergide tanıtılması da onun yazılarının tercih edilmesinin bir diğer sebebidir.

Doktor Cemal Zeki (Önal) Kimdir?

Doktor Cemal Zeki (Önal) nisaiye (jinekoloji) uzmanıdır. İstanbul'da intihar salgını ile ilgilenen ilk hekimlerdendir. Doktor Zeki, 1927 yılında intiharı bilimsel bir araştırma alanı olarak ele almıştır. İntiharın sebeplerini ve intiharı önleme yöntemlerini yazılarında tartışmıştır.⁷

Kadın Yolu /Türk Kadın Yolu Dergisi'nde bazı reklamlar yapılmaktadır. Bu reklamlarda Doktor Cemal Zeki'nin de iki adet kitabının tanıtımı yapılmıştır. Kitaplarından ilki "Çocuk Düşürmek" adını taşımaktadır.⁸ Doktor Cemal Zeki'nin tanıtımı yapılan bir diğer kitabı ise "Evlilik ve Mahremiyetleri, sevmek, sevilme...Aşkın Fizyolojisi" dir.⁸

Materyal ve Yöntem

Materyal

Bu çalışmada Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.Yıl Özel Yayını Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927) adlı eser temel alınmıştır. Derginin orijinal hali 1925-1927 yıllarında, Osmanlı Türkçesi ile basılmıştır. Prof. Dr. Nevin Yurdseven Ateş tarafından 2009 yılında yeni harflerle yeniden yayıma hazırlanmıştır. Derginin yeni harflerle yayın hayatına kazandırılması projesi Finlandiya Büyükelçiliği tarafından desteklemiştir. Bu basım, toplamda 528 sayfadan oluşmakta olup, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın "Kadınların Belleği" dizisinin bir parçasını teşkil etmektedir.⁸

Yöntem

Nitel araştırma; gözlem, görüşme veya doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanılmasıyla olay ve olguların arka planlarının gerçekçi ve bütüncül şekilde ortaya konulması için izlenen araştırma yöntemi sürecine denilmektedir.⁹ Doküman incelemesi ile araştırılmak istenilen olgu veya olay hakkında bilgiler içeren yazılı materyaller derinlemesine analiz edilmektedir. Doküman analizi tek başına veya diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanılabilir.¹⁰ Araştırmamız kapsamında nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman analizi ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak amacıyla benzer verilerin belirli temalar altında bir araya getirilmesi işlemine denilmektedir.¹¹ İçerik analizi yöntemi, metinlerin söylemlerinin tespitinde temel bileşenlerinin ne olduğu, metin/söylem içeriğinin nasıl sınıflandırılıp yorumlanacağını ortaya koyan metodolojik ve nesnel bir yöntemdir. Görsel ya da metin için belirlenen

kategorilerin analizini gerçekleştirmeyi sağlamaktadır.¹² Söz konusu makalelerin içerik analizinin yapılması, ana temaları ve alt temaların belirlenmesi, yorumlanıp rapora dönüştürülmesi amacıyla MAXQDA 2024 yazılımı kullanılmıştır. Bulgular konunun daha iyi anlaşılması için metinden orijinal alıntılarla desteklenmiştir.

Bulgular

Cumhuriyet dönemi kadın dergilerinde ele alınan sağlık konuları üzerine yapılan bir tez çalışmasında konuların genel itibarıyla “Tetik-Tanıtım, Üreme Sağlığı, Genel Sağlık, Estetik” şeklinde dört ana tema etrafında incelendiği tespit edilmiştir.¹³

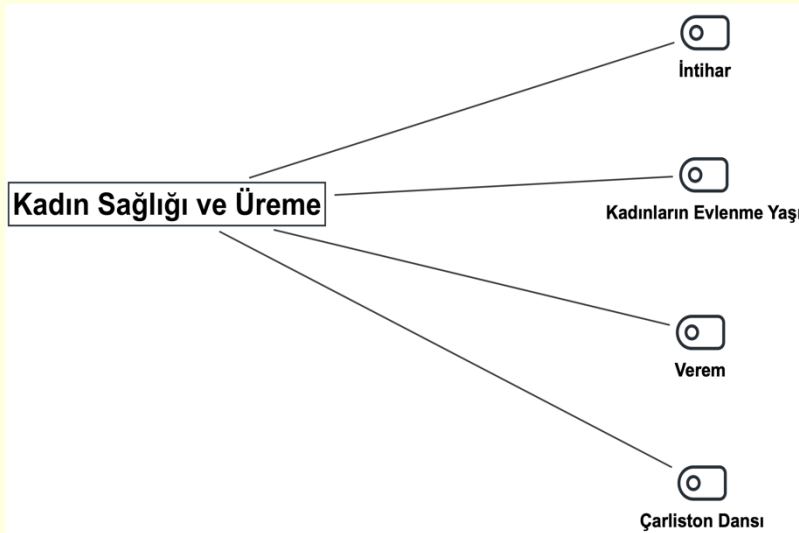
Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Dergisi’nde yer alan Doktor Cemal Zeki’ye ait makalelerin analizi sonucunda elde edilen bulgular neticesinde ise, “Kadın Sağlığı ve Üreme”, “Anne-Çocuk Sağlığı”, “Hastalıklar ve Toplum Sağlığı” olmak üzere üç ana tema ve bu temaların alt başlıkları belirlenmiştir.

Tablo 1. Dr. Cemal Zeki’nin dergideki makalelerinin ana temaları ve alt başlıkları

Ana Temalar	Kadın Sağlığı ve Üreme	Anne-Çocuk Sağlığı	Hastalıklar ve Toplum Sağlığı
	1. İntihar	1. Çocuk Düşürmek	1. Dergide Adı Geçen Bazı Hastalıklar
	2. Kadınların Evlenme Yaşı	2. Bulaşıcı Hastalıklar ve Grip	(Kanser, Zührevi Hastalıklar, Kısırlık, Bel Soğukluğu)
Alt Temalar	3. Verem		2. Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma Yolları
	4. Çarliston Dansı		

Doktor Cemal Zeki, kadın sağlığını kadının hem biyolojik cinsiyeti bağlamında hem de annelik rolü çerçevesinde ele almıştır. Bu perspektif, ilk iki temanın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Üçüncü tema ise dergideki toplum sağlığına dair genel sağlık konuları ve makalelerde adı geçen hastalıklar üzerinden şekillenmiştir.

Tema 1. Kadın Sağlığı ve Üreme

Metin incelendiğinde kadın sağlığı ve üremesi ile doğrudan ilişkili olan dört alt tema tespit edilmiştir.

1.1 İntihar

1920'li yıllarda intihar vakalarındaki artış, özellikle 1927'de basında daha fazla yer bulmuş ve bu durum hem halk hem de uzmanlar tarafından "İstanbul'da İntihar Salgını" olarak nitelendirilmiştir. O dönemde Darülfünun'da sosyoloji dersleri veren Bonnafous, intiharların yalnızca cinnet geçiren veya bunalımda olan kişilerle ilişkilendirilmesinin yetersiz olduğunu, toplumsal sebeplerin daha fazla önemsenmesi gerektiğini

vurgulamıştır.¹⁴ Cumhuriyet döneminde intihar notları, intihar haberleri ve konuyla ilgili yazıların yanı sıra edebi eserlerde de intihar sıkça işlenen bir motif olmuştur. Yazarların toplumsal bağlamı, bu eserlerde intihar temasının benzer şekilde işlenmesini sağlamaktadır ve bu durum dönemin “İntihar Salgını” algısı açısından önemlidir.¹⁵ Durkheim, intiharları üç sebebe ayırmaktadır:

1. **Bencil İntiharlar:** Bireyin toplumla bağının kopması ve aşırı bireyselleşme sonucu gerçekleşir.
2. **Elcil İntiharlar:** Toplumla aşırı bütünleşmenin sonucu ortaya çıkar ve bireyin kendini yetersiz hissetmesine yol açar.
3. **Kuralsızlık İntiharı (Anonim İntihar):** Çağdaş toplumlarda görülen kuralsızlık, bunalımlara ve intiharlara sebep olur; bu durum ani toplumsal değişimlerden kaynaklanmaktadır.¹⁶

Doktor Cemal Zeki, intihar olgusunu bireylerin akıl sağlığı sorunları ve ruhsal çöküntülerle açıklamaktadır. O dönemde birçok hekim İstanbul'daki intihar vakalarında, kadınların erkeklere göre daha fazla intihar eğiliminde olduğunu ve çevrelerinden daha fazla etkilendiklerini belirtmektedir. Bu nedenle, o dönemde pek çok hekim kadınların kontrol altına alınarak daha uyumlu hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴ İntiharla ilgili yapılan çalışmalar genç olmanın özellikle de 15-24 yaş arasında olmanın, umutsuz ve yalnız bir birey olmanın, yaşamın devam edebilmesi için çok az nedene sahip olmanın intihar açısından riskli grupları meydana getirdiğini ortaya koymuştur.¹⁷

Doktor Zeki'nin “Genç Kız ve Kadınlarda İntihar” makalesinde, intiharın yanlış bir eylem olduğu ve yaşamın bir hak olduğu vurgulanmıştır. Toplumdaki intiharlar üç nedene bağlanmıştır ve bu intiharların delilikten ziyade fizyolojik nedenlerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Doktor Cemal Zeki'nin odaklandığı konu, gençlerde ergenlik döneminde yaşanan buhranların intiharla bağlantısıdır.

“İntihar: bir insanın bilerek hayatına kastetmesi, ölümlü kucaklaşmasıdır. Halbuki yaşamak bir haktır bu hakkı çiğnemekse beşerin nefesine tatbik ettiği en müthiş cürüm, en iğrenç ihanettir.” “İntiharlar umumiyetle üç zümreye ayrılabilirler. 1.Alelâde, basit intiharlar, 2.Sinir hastalıklarından mütevellid intiharlar, 3.Gençlerde bülûğ buhranından mütevellid intiharlar.” (Genç Kız ve Kadınlarda İntihar, No. 30, 1 Ağustos 1927, s.2-3).⁸

Doktor Cemal Zeki, genç kızların intiharlarında aşk veya fakirlik gibi sebeplerden ziyade buluş yaşından kaynaklanan bunalımın etkili olduğunu düşünmektedir. Bu dönemdeki gençlerin yakından takip edilmesinin büyüklerin önemli bir sorumluluğu olduğunu belirtmektedir. Genç kızların bedenlerinin maddi ve manevi açıdan her türlü yorgunluktan korunması gerektiğini ve sağlıklarının yanı sıra ruh hallerine iyi gelecek aktivitelerin yapılmasının da önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde artan intihar vakalarını Türk ve İslam kültürü açısından uygun bulmayan uzmanlar, intihar eğilimi olan kişileri manevi açıdan kontrol edecek sistemlerin getirilmesini önermektedir. Toplumda caydırıcı olması açısından intihar edenlere kıymet vermemek, vatana ihanet etmiş kabul etmek ve öldükten sonra merasim dahi yapmamak şeklinde öneriler sunulmuştur.¹⁸ O dönemde hekimler ve sosyologlar intihar vakalarına bakışta farklı görüştedirler. Hekimler, intiharı kişiliğin ve bunalımların sonunda yaşanan bir tür cinnetin ifadesi olarak görmektedirler. Sosyologlara göre ise durum sosyal açıdan yaşanan değişim ve toplumsal sebeplere dayanmakta ve toplumsal değişimlerin normal olan sonuçları olarak görülmekteydi.¹⁹ Zafer Toprak, Dr. Cemal Zeki'ye göre intiharın nedenlerini açıklamasının ardından kızların intiharlarını sosyolojik açıdan ele almıştır. Ona göre, intiharın başlıca nedenlerinden biri, Dünya Savaşı sonrası toplumsal dönüşümle birlikte kadının merkezi konumunun artmasıdır. Kadınların özgürlük alanlarının genişlemesi, geleneksel düzenin sarsılmasına yol açarak, kadınlık görevine odaklanmaları etkilemiştir. Bu dönemde yapılan tıbbi çalışmalar, kadınların biyolojik ve psikolojik farklılıklarını

vurgulamıştır. İstatistikler, kadınlar arasında intihar vakalarının arttığını göstermektedir. Hekimler, kadın ergenliğinin erkeklerden farklı olduğunu ve dış etkenler nedeniyle denetlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Toplumsal değişiklikler ve eğlence hayatı, kızların intiharlarının belirgin nedenleri arasında yer almaktadır.⁷

1.2 Kadınların Evlenme Yaşı

Doktor Cemal Zeki, kadınların evlilik yaşında yapılacak değişikliğin önemine değinmiştir. İlgili yazıda, 1. Türk Tıp Kongresi'nde kızların 18 yaşından önce evlenmemesi gerektiğinin vurgulandığı da belirtilmektedir.

“Gözlerimiz her gün bu feci sahnelerin yeni bir misalini görerek kan taşıyor. Bu facialar yalnız çırpınanları değil, refah içinde yüzen nice genç kızları kemiriyor. Geçen sene Ankara’da toplanan Birinci Türk Tıp Kongre’sinde genç kızların (18) yaşından evvel evlenmemeleri hakkında mukarrerât ittihaz edildi...Herhâlde bir düstur şeklinde bu hakikat kabul edilmeli. Genç kızların yirmi yaşına gelmeden evlenmelerine müsaade edilmemeli.” (Verem ve İzdivac, No.25, 15 Kânûn-ı Sani/Ocak 1927, s.1-2).⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren fizyolojik ve psikolojik açıdan evliliğe hazır olmaları amacıyla kadın ve erkek için evlilik yaş sınırı gündeme gelmiştir.²⁰ Evlilik öncesinde kadın ya da erkeğin, psikolojik ve fizyolojik olarak gelişimini tamamlamış olması, haklarının farkında olup bunları koruyabilmesi, yetişkinliğin önemli göstergeleridir. Evlilik için 18 yaş sınırının belirlenmiş olması, bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak evliliğin getirdiği sorumlulukları taşıyabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.²¹ Erken evlilikler, düşük eğitim seviyesi, üreme sağlığı sorunları, kadına ve çocuğa yönelik şiddet ve istismar gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca benlik kaybı, özgüvensizlik, umutsuzluk ve hayal kırıklığı gibi manevi sorunlara yol açmaktadır. Erken ve sık gebelikler, anne-çocuk ölümlerini artırmaktadır. 18 yaş altı evlilik yaşayan çocuklar ise evlilik sonrası akranlarından uzaklaşma, yetersizlik hissi ve toplumsal izolasyon gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.²²

1.3 Verem

Cumhuriyet kurulduğunda verem en yaygın hastalıklardandı. Bu sebeple o yıllarda verem ile mücadele önemsenmiştir.²³ Özellikle kötüleşen yaşam koşulları veremin nüfusun tamamını tehdit eden bir hastalık olmasında etkili olmuştur.²⁴ 1927 yılında gerçekleştirilen 2. Milli Türk Tıp Kongresi’nde yaygınlığı sebebiyle verem ve trahoma özellikle değinilmiştir. Veremin korkunç bir hastalık olduğunu ve insanın sağlığında nasıl bir tahribata sebep olduğu hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla “Cidal” adlı bir dergi dahi çıkarılmıştır.²⁵

Doktor Cemal Zeki, "Verem ve İzdivaç" başlıklı makalesinde evlenme yaşı ile verem arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

“Genç yaşta, henüz uzviyetin lâıyıkıyla inkişaf ve tekâmül edemediği bir zamanda vâki’ olan izdivaçlar, hemen daima meş’um neticeler verir. Birçok ciddi mahzurları olan bu hâl, birçok rahatsızlıkta: Âdetlerin intizâmsızlığına, fazla kan boşalmalarına sebep oluyor. Çok defa kadını kadınlıktan ayıran, bedbaht öksüz kılan kısırlığı intâc eder. Tenasül uzuvlarında mûcib olduğu bu hastalıklardan başka asıl vücudun mukâvemetini kıran, hâyatı tehlikeye koyan birçok rahatsızlıklara, bilhassa verem denilen korkunç hastalıkların alevlenmesine, süratli bir seyir almasına sebebiyet veriyor.” (Verem ve İzdivac, No.25, 15 Kânûn-ı Sâni/Ocak 1927, s.1-2).⁸

Ayrıca, verem ile sağlıklı beslenme, sağlıklı bir ortamda bulunma ve yoksulluk arasındaki bağlantıdan bahseden Doktor Cemal Zeki, veremin kadınlarda erkeklere kıyasla daha sık görüldüğünü ifade etmiştir.⁸

Her yıl dünyada yaklaşık bir milyon kadın tüberkülozdan ölmektedir ve bu ölümlerin çoğu üreme çağında gerçekleşmektedir. Araştırmalar, 15-44 yaş arası kadınlarda tüberkülozun erkeklere göre daha hızlı ilerlediğini, bunun da üreme dönemiyle ilgili fizyolojik değişikliklerden kaynaklanabileceğini göstermektedir.²⁶ Kız ve erkek çocukları arasındaki fark ergenlikte yaşanan biyolojik ve sosyal değişikliklerle ortaya çıkmaktadır.²⁷ Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi sosyo-kültürel faktörler, enfeksiyon riskini ve sağlık

arama davranışlarını etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tüberküloz kontrol stratejisi, şüpheli olguların sağlık kuruluşlarına başvurmasını öngörse de kadınlar yetersiz bilgi ve cinsiyet kısıtlamaları nedeniyle zorluklar yaşamakta, başvurmamaktadır. Tüberküloza bağlı sosyal damgalanma da başvuruyu ve bilgi arayışını engellemektedir.²⁸

1.4 Çarliston Dansı

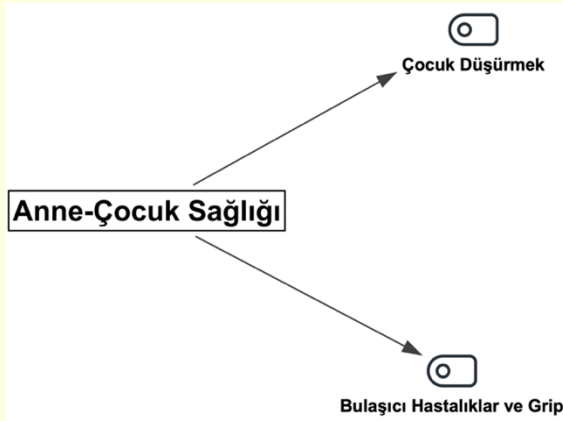
Doktor Cemal Zeki, dönemin eğlence hayatında popüler hale gelen Çarliston adlı dansın moda olmasına değinmiş ve bu dansın kadınların sağlığına zararlı olabileceğini belirtmiştir. Çarliston dansının popüler hale geldiği dönemde uzun saatler süren zıplamalı ve hareketli dans yarışmalarının yapılması kişilerin, özellikle de kadınların maddi-manevi açıdan zarar görmesine sebebiyet vermesi başta hekimler olmak üzere toplumun birçok kesimi tarafından uyarılan bir konu olmuştur. Çarliston dansı bu hareketli yapısı itibarıyla diğer zarif dans türlerinden farklıdır.²⁹

Doktor Cemal Zeki, kadınların zıplamasının, ayak ve bacaklarını aşırı hareket etmesinin sağlık açısından sakıncalı olabileceğini vurgulamıştır. Bu dansın kadın bedenine verebileceği zararları uzunca anlatmış, kadın sağlığı için uygun bulmamıştır.

“Bir zamandır dans salonlarında pek fazla alkışlanan çarliston diye yeni bir dans türedi. Kadınlarımızın hıfzussıhha esasâtıyla taban tabana zıd olan, onları bugün değilse, yarın az çok acı birçok rahatsızlıklara sürükleyecek muhakkak olan bu dansın fenalıkları ve kadınlarımızın uzviyetleri üzerinde yapabileceği muzır tesirleri hakkında küçük bir fikir vermek isterim. Çarliston dansı; hemen bir tepinme ve ayak veya bacakların pek fazla oynaklığı gibi görülmektedir. Bunun fenalığı nedir? ... Kadın hıfzussıhhası mevzû-ı bahs olurken, kadınların ayakta fazla durmamaları, pek fazla yürümelerini, atlamak, hoplama gibi hallerden sakınmalarını, ayak makinelerini kullanmamaları, ata, bisiklete binmemelerini, geceleri araba, otomobil sarsar, çocuklarını düşürür, rahatsızlanırlar diye hatta trene binmelerine müsaade etmez. Onları gidecekleri seyahatte yollarından alıyorlar. Âdet halinde olan kadınlar yataktan kalkmasın, ayakta dolaşmasın diye haykırırken nasıl olurda çarliston denilen dansın alabildiğine tepinmelerine müsaade edilebilir.” (Çarliston ve Kadın, No.23, 15 Teşrîn-i Sâni/Kasım 1926, s.3).⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadının sosyal ve çalışma hayatında varlığının artması toplumun farklı kesimlerinde farklı açılardan ele alınmıştır. Dönemin tıp uzmanlarının kanaati de kadının biyolojik olarak farklı olan yapısının bilim adına denetlenmesi gerektiği şeklindedir. Kadınların ruh sağlığı açısından kontrol edilmesi gerektiği düşüncesi onların sağlık açısından zararlı olabileceği düşünülen herhangi bir sosyal etkinlikten de alıkonması gerektiği fikrini beraberinde getirmekteydi.¹⁹

Çarliston dansını diğer danslardan ayıran en önemli farkın hızlı ve hareketli bir dans olması olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu dans aynı zamanda akşam saatlerinde bir araya gelen topluluğun durup dinlenmeden, adeta bağımlılık derecesinde dans etmesi sebebiyle Resmî Gazete'de “dans hastalığı” şeklinde ifade edilmesine sebebiyet vermiştir. Bir salgın gibi yayılan bu dans hastalığı hem kültürün hâkim kabulleri hem de sağlık açısından oldukça tartışılmıştır.²⁹

Tema 2. Anne-Çocuk Sağlığı**2.1 Çocuk Düşürmek**

Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfus arttırma politikaları ile ele alınan bir diğer konu kürtaj yasağıydı. O dönemde kürtaj, hayat ve vücut bütünlüğü hakkının bir gerekçesi olarak yasaklanmış, çocuk düşürmek veya düşürtmek bir suç olarak kabul edilmiştir. Nüfus artış hızının istenilen seviyeye gelmemiş olmasının bir sonucu olarak 1930 tarihinde Umumi Hıfzıssıhha'nın 152. maddesi ile çocuk düşürmeye sebep olan ilaçların satışı yasaklanmıştır. 1936 yılında nüfus artışında istenilen orana ulaşamayınca 3038 sayılı "Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun" ile gebeliği sonlandırmaya yönelik faaliyetler "İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Suçlar" içerisinde tanımlanmıştır.³⁰ Hukukta yapılan bu değişiklikler incelediğimiz derginin yayın hayatının sonlanmasının hemen ardından gerçekleşmesine rağmen bizlere o dönemin bakış açısını sunması açısından önemlidir. Doktor Cemal Zeki makalelerinden birinde İsviçre devletinin, çocuk düşürme konusunu serbest bıraktıktan birkaç ay sonra yeniden kanunu gözden geçirdiği ve çocuk düşürmeyi yasakladığını belirtmiştir. Ayrıca ülkemizde, Ceza Kanunu'nun 192. maddesi gereğince çocuk düşüren kadının altı aydan üç yıla kadar, çocuk düşürten kişinin ise bir seneden üç seneye kadar hapsolabileceği konusunda uyarılmıştır.⁸

Cumhuriyet döneminde kısıtlı bütçe ile yönetilen sağlık ve nüfus politikalarının geçmişi Osmanlı'nın son dönemlerine dayanıyordu. Bulaşıcı hastalıklardan korunmak ve çocuk ölümlerinin önüne geçmek Osmanlı döneminin aydınlarının gündemini de işgal ediyordu. Cumhuriyet döneminde çocuk sağlığı, çocukların bulaşıcı hastalıklardan korunması, çocuk düşürme, çocuk ölümleri gibi konular üzerine daha fazla odaklanıldı. Nüfusun azalmasının önüne geçmek amacıyla çok çocuklu ailelere teşvik ödülleri verilmesi, ebelerin çocuk düşürme faaliyetlerinin denetlenmesi, anne-çocuk ölümlerini azaltacak tedbirlerin getirilmesi dönemin sağlık politikalarının bir parçasıydı.³¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde, yüksek doğum oranlarına rağmen yüksek ölüm oranlarıyla karşılaşılmaktaydı. Bu dönem ülke nüfusunun arttırılması politikalarına odaklanıldığı bir dönemdir.³² Cumhuriyet kurulmadan önce yaşanan savaş, doğum ve ölüm hızı, salgın hastalıkların yayılması gibi sebepler Cumhuriyet döneminde "sağlıklı vatandaşın" inşa edilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmiştir.²⁴ Cumhuriyet döneminde çocuk düşürmenin çeşitli nedenleri vardı. Savaş sonrası geçim zorluğu yaşayan anne-babalar, çocuklarına bakamayacaklarını düşünerek bu duruma başvuruyorlardı. Çocuk düşürme konusunda uzmanlaşmış kişilerin yüksek kazanç sağlaması ve yeterince cezalandırılmamaları, bu uygulamanın yaygınlaşmasına yol açtı. Ayrıca, hamileliklerinin duyulup tepki göreceğinden korkan kızlar, gizlice çocuk düşürme yöntemlerine başvuruyorlardı. Bilimsel geçerliliği olmayan yöntemler, örneğin kezzap veya tahta parçaları kullanımı, halk sağlığı açısından büyük bir sorundu. Kadınların doğum kontrolü konusunda bilgi eksikliği de yeni çocuk istememelerinin diğer bir sebebiydi.³³

Doktor Cemal Zeki, analık vazifesinin kutsallığıyla çocuk düşüren kadınların eylemlerinin birbiriyle uyumsuz olduğunu savunmaktadır. Çocuk düşürmenin ahlaksız bir davranış olduğunu, "Kadınlığın Tek Günahı, Çocuk Düşürmek" başlıklı bir yazıyla ifade etmiştir. Doktor Cemal Zeki, okurlarını kadınların çocuk düşürme amaçlı başvurdukları yöntemlerin sağlık açısından uygun olmadığı ve bu yöntemler sonucunda karşılaşılabilecekleri zorlu hastalık süreci ve hatta ölüm riski hakkında defalarca uyarmıştır.⁸

Kadınlar, çocuk düşürme amacıyla bazen ebeler gibi yardımcı olabileceğini düşündükleri kişilerden tavsiyeler almakta, bazen de kendi akıllarına gelen yöntemleri uygulamaktadır. Bu yöntemler arasında ilaç tüketimi, tehlikeli hareketlerle çocuğun düşürülmesi denemeleri ve kadının kendi rahmiyle oynama girişimleri bulunmaktadır. Cemal Zeki, bu tür uygulamaların kadınların sağlığını ciddi şekilde tehlikeye attığını ve genellikle kadınların ölümüne yol açtığını vurgulamaktadır.⁸

Yaygın olarak kullanılan çocuk düşürme uygulamalarını belirttikten sonra okuyucu kitlesini şu cümleler ile sert bir şekilde uarmaktadır: "Yalnız şu anlaşılıyor ki çocuk düşürmek için kısa bir yol yok. Yolların hepsi ölüm kokuyor. Şu hatırdadır kalmalıdır. Çocuk düşürmeğe niyet eden bir kadın kefenini daha evvel hazırlamalıdır. Onu koltuğunda taşımalıdır."⁸ Doktor Cemal Zeki, kadınların çocuk düşürme amaçlı kullandıkları ilaçların iki tür olduğuna işaret etmiştir. Bunlardan bir kısmı, yanlış ve eksik bilgilerle ün kazanmış olan ilaçlar iken diğer kısmı ise kadınları zehirleyen ilaçlardır. Bu nedenle, çocuk düşürme amacıyla kullanılan ilaçlar ve yöntemler genellikle annenin ölümüyle sonuçlanmaktadır. "...Görülüyor ki evvela kadın ölüyor, sonra çocuk belki düşüyor", "...zira yalnız rahimdeki çocuğa tesir ederek çocuğun düşmesine intâc eden bir ilaç henüz tabâbette yoktur."⁸

Doktor Cemal Zeki'nin, 1926 yılında "Çocuk Düşürmek Esbâbı, Tehlike ve Kibetleri ve Buna Mani Olabilecek Tedâbir" adını taşıyan kapsamlı bir kitap yazması problemin boyutlarını ortaya koymaktadır. Cemal Zeki, bu kitabında oldukça karamsar bir bakış açısıyla, kadınlığı kemiren çocuk düşürmenin toplumsal bir felaket olduğunu ve sonuçlarının ülke nüfusunu çökerttiğini ifade etmektedir.³³ Doktor Cemal Zeki, çocuk düşürmenin sebeplerini sayarken bu uygulamaların çoğunun keyfi talepler neticesinde gerçekleştiği ve topluma verdiği zararları vurgulamaktadır.³³

Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Dergisi'nin yayınlandığı dönemlerde, nüfus artırma düşüncesi önemli bir yer tutmaktaydı. İncelediğimiz Doktor Cemal Zeki'nin çalışmalarında da bebek ölümlerini azaltmaya yönelik çabalar öne çıkmaktadır. Özellikle "çocuk düşürmek" ve "çocuk sağlığı" konularında kadınları bilgilendirme çabaları dikkat çekmektedir.

2.1.1 Malthus Nazariyesine Reddiye

Cumhuriyet'in ilk yıllarında niceliksel olarak nüfusun arttırılması politikası önemszenmekle birlikte var olan nüfusun nitelik bakımından sağlıklı ve güçlü hale getirilmesine yönelik uygulamalar önemszenmekteydi. Nüfusun katlanarak artması gerekiyordu. Savaştan çıkmış bir milletin nüfusunun arttırmasının birinci yolu doğum sayısının arttırılması ile mümkün olduğu ifade edilmekteydi. Evlilik çağına gelmiş olanlar evliliğe, evli olanlar çok çocuk sahibi olmaya teşvik edilmekteydi. Çocuk sayısının artmasının yanı sıra sağlıklı çocukların olması da önemszenmekteydi.³⁴ Nüfus arttırmaya yönelik politikalar Cumhuriyet döneminin başlarından nüfus artış hızının planlandığı 1960'lı yılların ortalarına kadar gebeliğin sonlandırılmasına yönelik yasaklamalarla birlikte ele alınmıştır.³⁵

Doktor Cemal Zeki, dergideki makalesinde meşhur bir teoriye sunduğu eleştirilerle durumu derinlemesine ele almaktadır. Bu teorinin sahibi Malthus'tur. Malthus'un teorisini şu sözlerle özetlemektedir:

"Maltus diyor ki: 'Eğer beşer hep böyle üreyecek ise bir gün gelecek kürre-i arz üzerindeki menâbî'i servet tükenecek, gıda bulmak güçleşecek, insanlar açlıktan ölmeğe veya birbirini

boğazlamaya mecbur olacaktır. Buna mâni olmak için en basit çare kadınların doğumlarını tahdid etmek, tabir-i diğerle çocuk düşürmeğe cevaz vermektedir.” (Çocuk Düşürmek Hakkındaki Maltus Nazariyesinin İflası, No.19, 15 Eylül 1926, s.3).⁸

Doktor Cemal, Malthus'un bu düşüncelerinin geçersiz olduğunu iddia etmektedir. İnsan nüfusunun kontrol altına alınması ve çocuk düşürülmesinin gıda krizini önlemek için gerekli olmadığını savunmaktadır. Doğal yollarla ölüm oranının zaten yüksek olduğunu, üretimdeki verimin Malthus'un dönemindeki gibi olmadığını ve bu verimin giderek arttığını belirtmektedir. Ayrıca, insanların bilimsel bilgi ve teknolojiye ilerlemeler sayesinde her geçen gün daha fazla refah içinde yaşadığını vurgulamaktadır. Doktor Cemal, çocuk düşürmeyi makul bulan Malthus'un yanıldığını, nüfusun azalmasının savaş, zührevi hastalıklar gibi sebeplerle de gerçekleştiğini belirtmektedir.⁸

2.2 Bulaşıcı Hastalıklar

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra savaşlardan yorgun çıkan halk bir yandan da salgın hastalıklarla uğraşıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen 1923-1930 yılları arasındaki sağlık politikaları bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyle yönelik mesai harcıyordu. Verem, difteri, trahom, çiçek, frengi, sıtma, kızıl o dönemde en sık karşılaşılan hastalıklardandı. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele edebilmek amacıyla heyetler oluşturuldu. Bulaşıcı hastalığın olduğu öğrenilen yerlere sağlık hizmetleri ulaştırılmaktaydı. Aşı, ilaç ve hekimler salgın ihbarının yapıldığı yerlere gönderilmekteydi. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yaşanan salgın hastalıklardan elde edilen tecrübeler neticesinde çıkarılmıştır. Bu kanun bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadeleyi yasal çerçeveye oturtmuştur.³⁶ Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sağlık politikaları tedavi hizmetlerine odaklanmaktadır. Tedavi edici sağlık uygulamaları özellikle enfeksiyon hastalıklarına yönelik geliştirilmiştir.³⁷

Doktor Cemal Zeki, insanları hızla yayılan bir grip konusunda uyarırken, bu gribe İnfluenza veya İspanyol Paçavra Hastalığı da denildiğini ve İstanbul'da görülmeye başladığını ifade etmektedir:

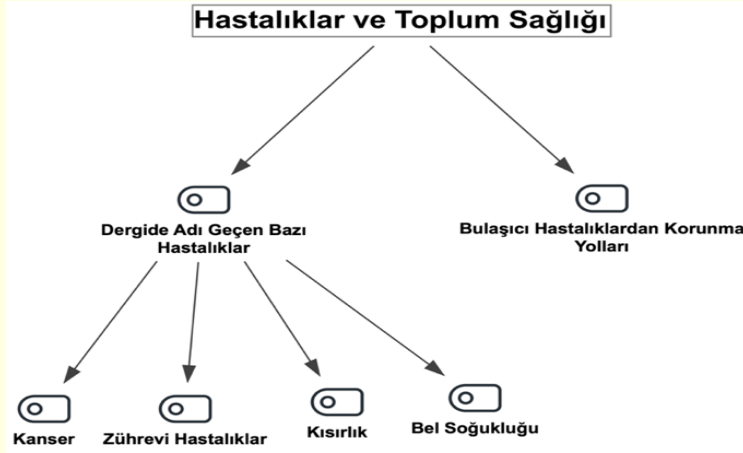
“Avrupa'yı birkaç aydır istila eden grip salgını, nihayet İstanbul'u da ziyaret etti, burada da tahribata başladı. İnfluenza, İspanyol paçavra hastalığı diye birçok isimlerle yad edilen bu hastalık, kışın bilhassa havaların ani tahavvulatı neticesinde alevlenir . Gelen Avrupa gazeteleri, muhtelif şehirlerde yüzde elli nispetinde tahribat icra ettiğini zikrediyor . Bir iki haftadır İstanbul'da da şiddetini arttırdı, hemen her kapıyı çalmakta ve sıra ile ev halkını birer birer yoklamaktadır. Hastalık en fazla mukâvemet-i uzviyyeleri susan, cılız, zayıf bünyeleri sızılmakda, bilhassa küçük çocuklar ile yaşları geçkin ihtiyarlar da fevkalâde mühim tahribat icra etmektedir.” (Grip ve Kadınlarımız, No. 27, 15 Şubat 1927, s.3-4).⁸

Doktor Cemal, annelerin gripten korunma yöntemlerini öğrenmesinin ve uygulamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Makalesinde bu durumu “Çocukların hastalanmaması için validelerin hasta olmaması lazımdır.” şeklinde ifade etmiştir.⁸ Cumhuriyet döneminde, çocuk sağlığı konusu iki ana perspektiften ele alınmıştır. İlki, bu dönemde çocukların anne karnında ve yeni doğan döneminde yaşamlarını sürdürebilmeleri için önlemler alınmasıdır. Bu önlemlerin amacı, bebek ölümlerini minimize etmek ve sağlıklı bir neslin yetişmesini sağlamaktır. İkincisi, sonraki dönemlerde çocukların sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için sağlıklı beslenme, hijyen, eğitim, gibi hizmetleri içermektedir. Bu iki perspektif, Cumhuriyet döneminde çocuk sağlığına yönelik stratejilerin ve politikaların temelini oluşturmaktadır.²⁴

1918 yılında dünyada hızla yayılan bir grip pandemisi Osmanlı topraklarını da etkisi altına almıştır. Hastalığın dünya çapında hızla yayılması, hastalıktan korunmak için yapılması gerekenler ve hastalığın seyri hakkında birçok kaynakta bilgi verilmektedir. Bu grip pandemisi çeşitli aralıklarla tekrarlamıştır.³⁸ Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sağlık politikaları grip, sıtma, verem, lepra gibi pek çok bulaşıcı hastalıktan toplumu

korumak ve sağlıklı bir nüfus elde etmeye odaklanmaktadır.³⁹ Doktor Cemal Zeki söz konusu makalesinde o dönemde yaşanan grip salgını ve yapılması gerekenler hakkında okurlarını detaylıca bilgilendirmiştir.

Tema 3. Hastalıklar ve Toplum Sağlığı

Türk Kadın Yolu Dergisi'nde insanların sağlıklı olmalarının vatan içinde önemli olduğu, hastalıkların aynı zamanda vatan için de bir düşman kabul edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan toplum sağlığı aynı zamanda devletin bekası içinde oldukça önemlidir.⁴⁰

3.1 Dergide Adı Geçen Bazı Hastalıklar

Doktor Cemal Zeki dergide kendisine ayrılan bölümde kanserle ilgili bir tıbbi hikaye kaleme almıştır. Ayrıca bazı hastalıklardan ismen bahsetmiştir. "...Habis bir kanser her tarafa salmış. O kadar üremiş ki artık bir şey yapmanın imkanı yoktur. Pek geç kalınmış, hasta son saniyelerini sayıyor." (**Kanser**, No. 21, 15 Teşrin-i Evvel/ Ekim 1926, s.3-5).⁸ "Süratle intişar eden **zührevi hastalıkları**, bilhassa kadınları kemirerek müebbeden **kısırlığa** mahkûm eden **bel soğukluğu** denilen afeti düşünmemiş olacak. Beşeriyeti eriten bu afetleri düşünseydi, her halde bu kadar zalimane bir hükümle kadınların çocuk düşürmesine cevaz vermezdi." (Çocuk Düşürmek Hakkındaki Maltus Nazariyesinin İflası, No.19, 15 Eylül 1926, s.3).⁸

Günümüzde de kanser, dünya genelinde önemli bir halk sağlığı sorunu olup her yıl milyonlarca insanı etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, 2020'de kanser, toplam ölümlerin yaklaşık %10'unu oluşturmuştur. Bu durum, kanserin önlenmesi ve erken teşhisinin acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Kanser vakalarındaki artış, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle 1970'lerden sonra belirginleşmiştir. Yaşlanan nüfus, çevresel faktörler ve yaşam tarzı değişiklikleri bu artışın nedenleri arasındadır. Erken tanı, hastalığın seyrini değiştirerek tedavi şansını artırır ve hastaların yaşam sürelerini uzatmaktadır.⁴¹

Dr. Cemal Zeki'nin döneminde de bildirdiği gibi zührevi hastalıklar, dünya genelinde ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu hastalıklar, tedavi edilmediğinde çeşitli olumsuz sonuçlarının olduğu günümüz için de vurgulanan bir konudur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1. **Üreme Sağlığı Sorunları:** Zührevi hastalıklar, kadınlarda pelvik inflamatuvar hastalık (PID), infertilite ve dış gebelik gibi sorunlara yol açabilirken, erkeklerde epididimit ve infertilite riskini artırır.
2. **HIV Enfeksiyonu Riski:** Bazı zührevi hastalıklar, HIV enfeksiyonu riskini artırarak, şankr, bel soğukluğu ve genital siğiller gibi enfeksiyonlarla bulaşma olasılığını yükseltir.

3. **Cilt ve Doku Hasarları:** Zührevi hastalıklar, ciltte yaralar ve lezyonlar oluşturarak enfeksiyon ve komplikasyon riskini artırır.
4. **Psiko-Sosyal Etkiler:** Zührevi hastalıklar, bireylerde psikolojik stres, anksiyete ve sosyal damgalanma gibi olumsuz etkiler yaratabilir.⁴²

3.2 Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma Yolları

Söz konusu makalelerden birinde bulaşıcı hastalıklardan olan İspanyol Gribinden, korunma ve tedavi yöntemlerinden bahsedilmiştir.

“Bu gibi sodden mevsimlerde soğuktan korunacak bir tarzda giyinmek bilhassa göğsünü, ayaklarını sıcak bulundurmalıdır. Fazla dekolte gezmeme, sıcaktan soğuğa girip çıkmamalı, bu gibi hallerde fevkalâde korunmalı, misafirliğe gitmekten, komşu hanımın hastasını yoklamaktan, sinema, tiyatro gibi pek kalabalık yerde bulunmaktan sakınmalı, tramvay, vapur gibi yerlerde hava cereyanlarından korunmalı, sokakta ağız-buruna mendil tutmalı, dişler her gün diş fırçasıyla fırçalanmalı ağız- burun temizliğine fevkalâde itina etmeli, asit borikli suyla sık sık ağız çalkalanmalı, burun deliklerine vazelin sürmeli, sokaktaki bin bir türlü pisliği sürükleyen ayakkabıları ile ne kendi, ne misafirlerin odalara girmelerine müsaade etmemeli. Grip alâmeti belirmeğe başladı mı derhâl yatağa girmeli. Odanın harâreti 18 derece olmalı, ilk fırsatta doktora haber göndermeli, doktor gelinceye kadar ağız burun temizliği yapılmalı, üşümek şartıyla göğsü-sırtı ispirto, kolonya, terementin ruhu, tentürdiyot ile ovmalı, ayakları sıcak hardallı suya koymalı, sırta kuru bardak çekmeli, hardal kağıdı gezdirmeli, ılık olmak şartıyla sulu perhiz yapmalı, doktorun tavsiyesi olmadan müshil almamalı.” (Grip ve Kadınlarımız, No. 27, 15 Şubat 1927, s.3-4).⁸

Bu tedbirler, hastalığın yayılmasını önlemek ve enfeksiyondan korunmak için önemlidir. Günümüzde de gripten korunmanın başlıca yolları şunlardır:

1. **Aşılama:** Her yıl grip aşısı olmak, grip virüslerine karşı korunmanın en etkili yollarından biridir. Aşı, bağışıklık sistemini güçlendirir ve grip virüsünün yayılma riskini azaltır.
2. **Hijyen Uygulamaları:** El yıkama, özellikle sabun ve su ile en az 20 saniye boyunca ellerin yıkanması, grip virüslerinin yayılmasını önler. Ayrıca, alkol bazlı el antiseptikleri de etkili bir koruma sağlar.
3. **Sosyal Mesafe:** Grip mevsiminde, kalabalık ortamlardan kaçınmak ve hastalığı olan kişilerle temastan kaçınmak, enfeksiyon riskini azaltır.
4. **Solunum Hijyeni:** Öksürürken veya hapsirirken ağız ve burnu bir mendil ile kapatmak veya dirsek içine hapsirmek, virüslerin yayılmasını önlemeye yardımcı olur.
5. **Sağlıklı Yaşam Tarzı:** Düzenli egzersiz yapmak, dengeli beslenmek ve yeterli uyku almak, bağışıklık sistemini güçlendirir.⁴³⁻⁴⁴

Sonuç

Cumhuriyet döneminde, kadınların sağlık ve diğer alanlarda bilgilendirilmesinin toplum sağlığı üzerindeki olumlu etkileri fark edilmiş ve bu bağlamda, dergi ve gazetelerde kadınların sağlık konusunda bilgilendirilmesini sağlamak üzere hekimler tarafından makaleler kaleme alınmıştır. Kadınların sağlık konularında bilinçlenmesinin, sağlıklı bir toplum oluşturma amacıyla uyumlu olduğu fark edilmiştir. Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu dergisi de sağlık konusunda bilgilendirmelerin yapıldığı dergilerden biridir. Söz konusu dergide yazıları yayınlanan iki hekimden biri de Doktor Cemal Zeki'dir. Dr. Zeki'nin makalelerinde, toplumdaki sağlıkla ilgili yanlış uygulamalar ve bilinçsiz davranışlar incelenmiş, toplum ve kadın sağlığı açısından önemli

bilgilendirmeler yapılmıştır. Öncelikle, kadınların karşı karşıya kaldığı gebelik sonlandırma uygulamalarının riskleri ve yanlış yöntemler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu uygulamaların sağlık açısından zararları vurgulanmıştır. Genç yaşta gerçekleşen evliliklerin verem gibi hastalıklara sebep olabileceği ve veremin kadınlarda daha sık görüldüğünün üzerinde durulmuştur. Genç yaşta evlenmenin kadın sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nüfus kontrolü konusunda yapılması gerekenleri ortaya atan teoriler de eleştirilmiştir. Dr. Cemal Zeki'nin makalelerinde ayrıca, kadın sağlığına zararlı olabilecek aktiviteler ve bulaşıcı hastalıklar konusunda da uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarılar, kadınların sağlık bilinci geliştirmesi ve sağlıklı yaşam pratiği benimsemesi açısından önemlidir. Ancak, Doktor Zeki'nin yazdığı makalelerin dönemin ideolojik ve toplumsal düşüncelerinden etkilendiği belirtilmelidir. Makalelerinde bazı ifadelerinde içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel kabullerinden etkilendiği dikkat çekmektedir. Kadın haklarının gelişimiyle birlikte, kadınların toplumsal konumu ve sağlıkla ilgili hakları konusundaki görüşlerin sürekli olarak değiştiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, Doktor Cemal Zeki'nin çalışmalarının yaşadığı döneme önemli bir katkısı olduğu kabul edilirken, söz konusu yazılarının ideolojik etkiler ve toplumsal değişimlerle birlikte analiz edilmesi gerekmektedir.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir kişi ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Bu çalışmanın bir kısmı XIV. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde (8-11 Haziran 2022, Antakya/Hatay) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Meryem Öztürk Önal: Fikir, tasarım, veri toplama, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Nurdan Kırımlioğlu: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Malkoç Kılıç S, Vefikuluçay Yılmaz D. Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992). OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 2019;10(17):2139-2156. DOI: 10.26466/opus.518421
2. Davaz Mardin A. Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası:1928-1996. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları; 1998.
3. Akagündüz Ü. 1918-1928 Yılları Arasında Yayımlanan Kısa Ömürlü Osmanlıca Kadın Dergileri Hakkında Bir Değerlendirme. Kebikeç 2012; 323-346.
4. Toprak Z. Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; 2014.
5. Kar F, & Üçüncü İ. Türk Kadın Hareketinin Öncü İsimlerinden Nezihe Muhiddin -Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-. Hars Akademi 2023; 147-167.
6. Terzi Eskin B. Tarihin Tanımlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin. Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi 2019; 324- 329.
7. Toprak Z. "Dr. Cemal Zeki'nin 'Delişmen, Çılgın Kızlar'ı – Cumhuriyette Genç Kız ve Kadın İntiharları". Toplumsal Tarih 2001; 25-29.
8. Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927). İstanbul: Kadın Eserler Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı; 2009.
9. Ceylan S. Nitel Araştırma Yöntemi. İçinde: İliç D, Aydoğdu İ, Budur R, editörler. Sosyal & Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler-1: 1. Ankara: Gece Kitaplığı; 2023. ss: 1-389.
10. Baltacı A. Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 2019; 368-388. DOI: 10.31592/aeusbed.598299.
11. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Seçkin Yayıncılık; 2011.
12. Alanka D. Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve. Kronotop İletişim Dergisi 2024; 62-82.
13. Nalbant H. Kadın Dergilerinde Sağlık Konularına Ayrılan Yer (Elele, Kadınca, Kadın Kimliği ve Aile Dergilerinin 1997 Yılı Karşılaştırması). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı; 1999.
14. Olgunlu Atlıhan T. Erken Dönem Cumhuriyet'te Genç Kadın İntiharları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı; 2019.

15. Kılıç R. Gerçeklik ve Kurgu Olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da İntihar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2013; 43-70. DOI: 10.1501.
16. Köse A, Arslan F. Sosyolojik Bir Olgu Olarak İntihar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2019;1-20.
17. Bayraktar S. İntihar Kavramının Çocuklar ve Ergenler Açısından Ele Alınması. *Mediterranean Journal of Humanities* 2015; 139-159. DOI: 10.13114
18. Kılıç R. Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbulu'nda İntihar: Toplum-Ferd-Siyaset. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2013; 100-117. DOI: 10.1501
19. Toprak Z. Sosyologların ve Psikiyatrist Hekimlerin Farklı Yorumları: Erken Cumhuriyet Genç Kız-Kadın İntiharları. *Toplumsal Tarih Dergisi* 2011;40-48.
20. Saygın I. Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları. *Erdem*; 1998.
21. Çetin M. Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Çocuk Gelin Kavramı, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi 2020; (5), 107-122.
22. Tuğrul Y. G. Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Sosyoloji Notları* 2018;2(1):2-38.
23. Özkaya H. Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele. *Türk Aile Hekimliği Dergisi* 2016; 77-84. DOI: 10.15511/tahd.16.21677
24. İlikan Rasimoğlu C. Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Bireyin İnşası: Pronatalist Politikalar, Çocuk Sağlığı ve Verem. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 2019; 329-357. DOI: <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0104> <http://iusd.istanbul.edu.tr>
25. Kopar M. Türkiye'de Sağlık Sistemi ve Salgın Hastalıklarla Mücadele (1920-1938). *Adıyaman: İksad Yayınevi*. 2021.
26. Conolly M, Nunn P. Women and Tuberculosis, *World Health Stat. Q.* 1996;49(2):115-9
27. Gender in Tuberculosis Research, Department of Gender, Women and Health, Family and Community Health, World Health Organization, 2004. <https://iris.who.int/handle/10665/43085>
28. Demissie M, Lindtjorn B. Gender perspective in health: does it matter in tuberculosis control? <http://www.ajol.info/index.php/ejhd/article/viewFile/9845/31310>.
29. Toprak Z. Rakstan Dansa Erken Cumhuriyet ve Çarliston Gençliği. *Toplumsal Tarih* 2017;64-79.
30. Yılmaz A. Erken Cumhuriyet Döneminde Kürtaj Yasağı ile İlişkili Suçlar ve Basındaki Yansımaları (1929-1943). *Belgi Dergisi* 2024; 49-74. DOI: 10.33431/belgi.1437309
31. İlikan Rasimoğlu C. Cumhuriyet Kurulurken Sağlık, Hastalık ve Sağlık Politikaları. *Toplum ve Hekim* 2024; 68-80.
32. Oktay E. Y. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 2014; 31-53.
33. Toprak Z. Erken Cumhuriyet, Kürtaj Ya Da İskat-ı Cenin. *Toplumsal Tarih* 2017; 50-61.
34. Vatandaş S, Vatandaş C. Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemi'ne Biyopolitika ve Sporun Siyaseti. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2023;1437-1469.
35. Kaleci A, ve ark. 1983 Tarihli Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük' ün Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç. *Ankara: Başkent Üniversitesi 15nci Öğrenci Çalışma Grubu Raporları*; 2013.
36. Tekir S. Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2019;407-430. DOI: <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4095>.
37. Ovalı F. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Alanındaki Faaliyetler. *SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* 2009; 94-97.
38. Temel MK. Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil 1918 "İspanyol" Gribi. *İstanbul: Betim*; 2020.
39. Artvinli F. Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış. *Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*.
40. Koç D. Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*; 2016.
41. World Health Organization (WHO). (2021). "Cancer Early Detection". WHO Early Detection <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cancer>.
42. World Health Organization (WHO). (2021). "Sexually Transmitted Infections (STIs)". WHO STIs Fact Sheet. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-\(stis\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-(stis))
43. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2023). "Key Facts About Influenza (Flu)". CDC Influenza <https://www.cdc.gov/flu/prevent/index.html>
44. World Health Organization (WHO). (2023). "Influenza (Seasonal)". WHO Influenza [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/influenza-\(seasonal\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/influenza-(seasonal))